

Acésta fóia ese
cate 3 cóle pe luna
si costa 2 fiorini v. a.
pentru membrii aso-
ciatiunei, éra pentru
nemembrii 3 fr.
Pentru strainatate
10 franci cu porto
postei.

TRANSILVANI'A.

Fóia Asociatiunei transilvane pentru literatur'a romana
si cultur'a poporului romanu.

Abonamentul se
face numai pe cate
1 anu intregu.
Se abonéza la Comi-
tetulu asociatiunei in
Sibiu, séu prin posta
séu prin domnii co-
lectori.

Nr. 6.

Brasiovu 15. Martiu 1870.

Anulu III.

Despre medicina cu privire la romani.*).

IV.

Invîrtosirea pelei.

Intre aparatele corpului nostru pelea esterna coprinde locul cel mai eminent. Acestu acopere-
mentu alu corpului nostru este atátu in privinti'a stru-
cturei sale anatomice, càtu si a destinatiunei sale fi-
siologice de cea mai mare insemnatate. — Privindu
pelea esterna din partea anatomica séu a structurei
sale, observamu cà ea consta din trei lespedi de
diferite structure, si anume lespedecea cea mai deasupra
se numesce pelea superióre séu epiderma.
Fara acésta pele amu fi espusi la multe doreri, si
cine nu scie, càtu de simtibile este dorerea, candu
cea mai mica particica a epidermei se belesce. Caus'a
acelei doreri séu usturimi este, cà-ci epiderm'a asia
belita nu mai póte scuti nervii, cei ce se resfira in
pelea grósa. Cu degetulu lipsitu de epiderma nu ne
potemu inbumbá, nu potemu legá ceva, cu atátu mai
puçinu a face ceva, unde se cere putere mai mare.
Ea consta din soldii cornosi ori particele cestóse, ce
nu se potu vedé cu ochii nearmati, si este cu atata
mai sanetósa, cu càtu e si mai vîrtósa. Dreptu aceea
ingrijirea de ea nu se póte destulu recomandá. Epi-
derm'a se arata a fi de insemnatate si mai mare,
déca consideramu si lespedic'a plapenda de pele, ce
jace intre ea si pelea grósa si se numesce retio'a
mucósa a lui Malpighin. Acésta reti'a este por-
tatoriulu colórei pelei omenesci, p. e. ea este la
negri (arapi) portatoriulu colórei negre a pelei s. a.
Ea totu odata este si bas'a nutritiunei pentru epi-
derma, din ea se forméza necontenitu soldii si cestu-
tiele spre scutirea nóstra, candu epiderm'a se in-
vechiesce si tocesce, si astfeliu intregirea ei la omulu
viu urmédia necontenitu, p. e. matriti'a in capu nu
e alta nimicu, decátu epiderma invecchita si tocita. De
si inca nu e decisa intre fisiologi intrebarea, déca
porii perforéza epiderm'a, séu cà ei sunt cu densa
astfeliu astrucati, cá sudórea se ésa din ei numai
ecsosmotalmente, adeca in form'a unei filtratiuni; to-
tusi cei mai multi fisiologi inclina a primi parerea
acésta din urma. Din contra nu mai este neci una
indoiél'a, cà aburimea pelei se efeptuesce afara de
pori in sfer'a pelei, ce jace pe langa ei. Activitatea
aeriforma, transpiratiunea pelei se efeptuesce adeca

nu numai prin aburimea esudatului apatosu alu po-
rilor, ci puterea caracteristica a caldurei e, a strabate
totu, si ce e mai vîrtosu, a duce cu sine, cá tóte tie-
seturile corpului nostru se fia apasate usioru din
laintru in afara de aerulu corpului nostru mai cal-
durosu, si pentru aceea concede si pelea din afara
in tóte locurile fara greutate strabaterea undeloru
caldurei, cari fiinducà vinu din laintru, naturalmente
cà rapescu cu sine si sgur'a trupésca (necuratieni'a)
din sange.

A duo'a lespede este pelea din midiulocu séu
derm'a, cureo'a séu pelea grósa. Ea se mai nu-
mesce si pelea vasaloru, pentrucà in ea se contienu
tóte, séu cea mai mare parte a aceluor canaluri, ce
pórta suculu trupului, adeca sangele si limf'a. Afara
de acésta pelea grósa este si scaunulu nenumerate-
loru capete de nervi, precumu si alu ghindureloru
scóse si de sudori, alu radecineloru perului, nu mai
puçinu alu ducturiloru esportatórie din ghindurele de
sudori, adeca alu poriloru, si prin acésta ea de-
vine nu numai organulu sustienerei, respective alu
nutrirei pelei esterne (alu periferiei), ci si locul cel
mai potente alu curatieniei, precumu si alu inbuna-
natiei sangelui. S'a calculatu cu destula esactitate,
càtu e de mare numerulu nerviloru, vasaloru de sange
si alu altoru organe, ce se resfira si circuléza in
pelea grósa. Unu corpu midiulocú are de regula in
partea sa esterna 16 urme patrate. Fiescecare ast-
feliu de urma patrata consta din de 12 ori 12 poli-
cari patrati, si fiacare policariu patratu cuprinde dupa
cercetarile nu ale unuia, ci ale celoru mai multi fi-
siologi renumiti, mai aprópe 2000 gauri, de ghindure
sudorifere séu pori. Si fiindu-cà fiacare ghindura
sudorifera este incungiurata de vasa mici de sange,
asia dara pe unu policariu patratu pe langa cele 2000
de ghindure sudorifere cu ducturile loru esportatórie
séu pori, se mai vinu inca celu puçinu 2000 de ar-
teriutie si atâtea mii de vene si mai puçinu 2000—4000
de capete de nervi. Acestea tóte adunate in una suma
facu in tóta suprafati'a corpului de 16 pitióre séu
urme patrate camu la 18½ milióne de organe sin-
guratice, fara cá se fimu numeratu aici si radecinele
periloru si ghindurele scóse, alu caroru numeru se
póte computa la diumatate din sum'a aratata. Ce
minunata este dara acésta structura si càtu de mare
trebuie se fia insemnatatea pelei, pentru sanetatea nó-
stra. Nervii carii se termina cu capetele loru si pelea
grósa, se ridica, cá nisce coline séu negei, si cá atari

*) Vedi „Transilvani'a“ Nrii 1868, 1869.

se respira peste tóta pelea esterna, inse mai cu séma in unele parti ale corpului si adeca in obrase, budie, genunchi, verfurile degeteloru, talpile pitióreloru, partile genitáli, muculu tietieloru s. a. Pielea grósa contine inca si ghindurele sudorifere, ale caroru ducturi esportátore spirali se deschidu in pori si in ghinduri seóse séu de grasime, ce prepara alif'a pelei si tiene acésta si perulu in óresicare unsatura si se deschide séu subt epiderma, séu in cepele periloru, cari inca au situatiunea loru in pelea grósa, si producu perii.

A treia lespede a pelei externe este pelea grósa séu panusi'a. Ea are mare insemnatate si pentru aceea, cà-ci prin ea se efeptuesce o legatura a intregi pelei externe cu mass'a muschiloru, ce este priintiosu esirei caldurei corpului in óresicare gradu, cà-ci regulat'a reversare a caldurei din trupului nostru este una din cele mai ponderóse intocmiri, precumu vomu vedea mai la vale. Ea se numesce si pelea inferióre séu de desubtu, si consta din fibre elastice mestecate cu tieseture legatóric, ale caroru lacune sunt mai multu séu mai puçinu pline de grasime (clisa, slanina) si servesce cá o perina celorulalte duoe lepedi, causandu, cá se ne potemu miscá liberu si fara neci o dorere, si contribue multu la formarea statului omenescu.

Privindu dara pelea nóstra dupa structur'a ei anatomica, aflamu mai deasupra epiderm'a, cu retiao'a lui Malpighin si cu porii, apoi pelea grósa séu derm'a séu cureo'a, care contine colinii si negeii de nervi, apoi canalii sudoriferi cu ghindurele sudorifere, mai susu ghindurele seóse, mai afundu burdufii séu cepele periloru cu perii, in fine panusi'a séu pelea grósa, séu pelea de desubtu.

Din acést'a se vede, cà pelea esterna este egalmente estinsa peste totu corpulu si pentru aceea pre-tinde, cá se fia asemenea tractata. Déca venimu in discursu cu cineva despre pele si ilu intrebamu, cumu se spala si cumu grijesce elu peste totu de pelea sa, ne da respunsu, cà in tóta diminéti'a se spala pe fatia, ba altii mai adauga, cà si pe peptu, cá si candu alte parti ale corpului omenescu nu aru fi acoperite cu pele. Astfeliu de procedura, de si de comunu intrebuintiata, aduce multe daune pentru concernentii individi.

De pelea esterna se tiene si perulu si unghiile. De sí destinatiunea perului inca nu e de totu cunoscuta, ea totusi se póte lua in consideratiune din multe motive. Si din acestu punctu de vedere perulu are mare insemnatate in regularea relatiuniloru electrice si termali (de caldura) ale trupului; tocma asia este elu si unu scutitoriu alu capului in contra inrurintieloru de diferite temperaturi externe asupra craniului (ciuturei) si prin elu asupra creeriloru. Pentru aceea nu e totu una, cumu tractamu noi perulu nostru si pelea capului. — Unghiile nu sunt alt'a, decátu una lespede grósa a epidermei, subt ele se aduna o multime de nervi si servescu a intari pipaitulu, dandu sprijóna verfuriloru degeteloru. Consi-

derandu pelea esterna in privinti'a destinatiunei, activitatiei ori functiunei sale, adeca in privinti'a fiziologic'a, vomu aflá, cà ea mai antaiu este organu scutitoriu prin soldii si lespedile cornóse ale ei. Ea nu ne scutesce numai asupra apasariloru externe doreróse, ci si in contra perderei mari a caldurei corpului, si in privinti'a acésta ipotes'a fiziologica, cà adeca porii nu strabatu epiderm'a, este mai coresponditoria si rationale, si numai acestei impregiurari avemu de a multiami, cà noi érn'a nu degeramu asia usioru, si cà vér'a nu ne e tocmai nesuferibile caldur'a. — Aduó'a destinatiune a pelei nóstre este a lucrá cá organu pipaitoriu ori simtitoriu. Spre acésta servescu acumulatiunile enorme ale nerviloru in pelea esterna, ce se forméza in coline mici ori negei si cá atari se intindu peste tóta pelea, inse totuodata in gradu mai eminent in partile aratate mai susu. Acésta intocmire a colineloru nervóse are destinatiunea a sustiené ecuilibrulu in undele sangelui din corpulu nostru. In corpulu viu esista o intocmire, prin care fia-ce organu nesuesce a aratá in contra fiacarei impresiuni, ce i se face lui, o contra-impresiune, contra-actiune, si acésta se numesce legea reactiunei. Acésta lege a reactiunei lucra in pele astfeliu, cá partile centrali ale sistemiei nóstre nervóse, la impresiunile ce le primescu in suprafati'a esterna a corpului, de locu se respundia cu o contra-activitate. Acésta contra-activitate sta in aceea, cà de indata in acelu punctu, unde s'a intemplatu impresiunea, se revarsa mai multu sange si caldura. Deci fienducà corpulu nostru intregu este semenatu cu coline de nervi, cari se formédia in organe de pipaitu si simtitu, si aducu primitele impresiuni la sistem'a nervósa a creeriloru, a meduvei spinarei si a fólelui, se sustiene legea reactiunei in necontenita activitate, séu ce e totu atata, efeptuesce cá sangele se se afle in corpu óresicumu in continuu flucu si refluxu, se esiste si in noi o batere si retragere necontenita de caldura, ce provede diferitele parti constitutive ale corpului cu necesari'a temperatura si nutrementu, inse totuodata ii si subtrage partile constitutive de materia, ce s'au facutu de prisosu, adeca s'au schimbarei materiei. Fara colinii de nervi si fara insusirea pelei, a lucrá cá organu simtitoriu, nu amu capatá si simti neci nutritiune si incaldire, neci peste totu vreo schimbare a materiei nóstre din laintru in afara cu alt'a noua din lumea esterna. Atri'a destinatiune a pelei nóstre este: a lucrá cá organu resuflatoriu. Ómenii mai de multu nu cunoscea de locu, cà omulu voindu a remané sanetosu, trebue se resufle nu numai prin plumani, ci si prin piele. Candu s'a incoronatu pap'a Leone X., intre alte desiartatiuni le plesni prin capu cá se prepare si unu copilu frumosu in form'a unui angeru, lipindu'lu cu auru pe pelea góla. Acelu copilu caditù dintr'odata mortu, fara se fia sciutu cineva esplicá caus'a mortiei. Inainte cu mai multi ani erá datin'a la tierani, a бага câte unu copilu in sacu de farina si apoi a legá saculu

pe langa grumadiu, cá astfeliu copilulu se asude in elu, ci de multe ori acelu copil se aflá mortu, fara cá se fia potutu cineva gaci caus'a mortiei. Inse in ambele casuri caus'a mortii fusese totu aceeași, adeca desfiintiarea resuflarei. In casulu din urma partile de farina cuprinse in sacu, s'au prefacutu mai antaiu prin aburimea pelei in ciru, apoi s'au transformatu in impletiturele sacului atátu de desu, încátu n'a mai potutu intra aeru in sacu, si asia sangele copilului inchisu in sacu nu a capatatu destulu ocsigenu spre curatieni'a sa. In casulu dintaiu auritur'a lipita de trupulu copilului a opritu atingerea aerului in capilaritatile pelei si astfeliu a trebuitu se urmeze mórtea.

Fisiologii cei mai noi au castigatu esplicatiune de ajunsu asupra astufeliu de aparitiuni. Fórte interesante sunt si multifariele cercari ce s'au facutu in respectulu acesta cu animalia, cari p. e. au probatu, cá déca se aducu aburi stricatiosi prin pelea din afara la sange, póte urmá mórtea. Spre acestu scopu s'au pusu animalele in spatiuri implute cu gase, care nu se pot respira in plumanii, inse asia, cá capulu se le remana afara, pentrucá se póta resuflá, si totusi au urmatu mórtea acelor animala si a fostu afara de tóta indoiéla, cá gasele stricatióse si innecatórie au intratu in corpu prin pelea din afara si au produsu mórtea. Din tempulu acesta s'au adevéritu, cá pelea este si organu respiratoriu si cá trebue se fia. Acésta s'a confirmatu si mai multu, de candu s'a ecsaminatu ânim'a in diumetatiele sale, adeca in privinti'a sangelui coprinse in ele, si s'au aflatu, cá sangele in diumetatea drépta a ânimei este mai caldu, de càtu in cea stanga. Acésta aparitiune se póte esplica numai asia, cá se presupune cu dreptulu, cumcá sangele venosu dupa despartirea sa de sangele arteriosu se satura de nou cu ocsigenulu din aeru in suprafati'a pelei sî se supune unei noue ocsidatiuni pe drumulu dela capilaritatea pelei pana la ventriculu dreptu alu ânimei, prin care naturalmente cá trebue se se incaldiésca mai tare. Celu mai cumpanitoriu lucru la acestu esperimentu este, cá de atunci s'a recunoscutu, cá respirarea pelei trebue se fia mai mare, decátu a plumaniloru, sî cá unu corpu, care prin pelea sa esterna nu póte destulu resufla, incetulu cu incetulu trebue se se bolnavésca.

De aci se vede, càtu de mare este necesitatea a tiené pelea esterna sanetósa, cá-ci numai atunci e cu potintia, cá tóte organele corpului se funcioneze pretotindenea si de ajunsu. Astfeliu este invederata sî a patr'a functiune a pelei, adeca: a sprijini plumanii in lucrarea sa resuflatória. De aici apoi póte cunósce oricine, càta grija trebue se pórté omulu de curatieni'a pelei sale.

Inse pielea din afara a omului mai are inca sî a cincea insusire, adeca ea este sî organu scotietoriu de substantie straine. Chemi'a ne-a probatu, cá nu numai ap'a sî carboniu se scotu séu storcu pe suprafati'a corpului nostru, ci tóte partile constitutive, din care suntemu compusi, aburéza prin pielea din

afara in forma de gasu. Pe acésta insusire importanta a pelei se baséza mai cu séma fisiatri'a séu medicin'a firésca.

A sies'a insusire a pelei este capacitatea de sprijonire si de straportare (vicariare) a ei fatia cu alte organe ale corpului si anume cu sororile ei, adeca cu celealalte organe escretorie. Despre acésta insusire a pelei avemu se tractamu cu multa serio-sitate, pentrucá aceea forméza una basa principale a fisiatriei séu medicinei firesci, cumu si cá din acésta potemu trage celu mai mare folosu in viéti'a practica, ceea ce se va vedea mai curatu din esemplele, ce le vomu aduce inaintea.

Pelea are cu plumanii duóe calitati principali ale activitateri sale, comune, adeca pelea cá si plumanii inspira (atrage aerulu) si escreéza (stórce afara).

Este inse bine de insemnatu, cá acésta nu se intempla si viceversa, adeca plumanii nu potu implini functiunea pelei. Nu e indoiéla, cá in viétia vinu inainte destule casuri, unde plumanii in fapta trebue se lucre pentru altu organu escretoriu patimasiu, p. e. unde pelea e negrijita. Inse, déca acésta duréza óresicare tempu, nu se póte intemplá neci una-data fara cea mai mare dauna pentru plumanii, si vindecarea cutarui morbu nu se va potea miiduloci. Unu semnu caracteristicu alu plumaniloru, cari lucrá pentru pelea esterna este mai alesu asia numita emfisema, unu felu de astma ori suspinu, in care calile aerifere ale plumaniloru se largescu cu incetulu, inse totuodata esuda si o umediéla usioru inchiagatoria, ce amenintia resuflarea in form'a anghinei si o impedece infricosiatu. Insa si oftici'a póte fi urmarea siluirei plumaniloru in áctivitatea loru. Tocma pentru acésta inse pelea trebue se aiba insusirea si capacitatea de a sprijini pe tóte celealalte organe escretorie in functiunile loru, séu a le si suplini cu totulu.

Cumu-cá acésta se si intempla in adevéru, cá adeca pielea vine in ajutoriu mai vírtosu plumaniloru, ne convinge esperienti'a ce o face pe fiacare dí una parte a omenimei. Scimu de ees., cá se afla unele tienuturi pe fati'a pamentului, unde morburile de plumanii nu sunt cunoscute de locu. Caus'a se presupune in relatiunile fisice, geografice séu climatice ale acelor tieri, cá-ci acolo activitatea plumaniloru se micioréza, éra a pelei cresce. Tienuturi muntóse, ori regiuni cu clima caldurósa sunt tocma pe atata priintióse plumaniloru, pre càtu sunt favorabile pelei. Medicii trimitu pe bolnavi in asemeni regiuni, inse cu succesu séu puçinu, séu cu neci unulu, din cauza cá ei séu nu sciu, séu nu voiescu a invetia pe bolnavi, cá se ingrijésca si de piele. Unu patimasiu de plumanii, pe care mediculu ilu trimite in vreo clima caldurósa, fara cá se'i dea instructiune cumu se si tracteze si pielea, se va reintórce cumu s'a si dusu, séu póte si mai infrantu si spoliatu de sanetate si de bani. Este inse afara de tóta indoiéla, cá in unele locuri, precumu Cairo, Nizza, Madera s. a.

morburi de plumani (ectic'a, tuberculos'a, astm'a etc.) nu sunt cunoscute. Si óre de ce? De aceea, cà-ci in acelea regiuni vasele de sange ale pelei externe in urmarea unoru inriurintie climatice, séu si numai topografice (muntii) se implu mai tare de sange, decumu se intempla la siesuri si in regiuni mai reci; de aceea curatirea sangelui in sfer'a pielii se face in proportiune multu mai bine decâtu in plumani. Acésta este cea mai rationabila explicatiune, ce se póte da susu descrisei aparitiuni in organismulu nostru; din aceea inse potemu trage si noi una invetiatura ponderósa, éra aceea este, cá se invetiamu a imita natur'a si a ne adopera, cá la patimasii de plumani se formamu pelea externa asia, precumu o forméza insasi natur'a in regiunile muntóse si in climele calduróse, éra acestu scopu ilu potemu ajunge in dílele nóstre in modulu celu mai frumosu si cu midiulócele cele mai placute.

In morburi iuti, inflamabili, pielea inplinesce multu mai usioru functiunile plumaniloru, precumu vomu vedea mai la vale.

Asia dara pielea este copi'a, este óresicumu oglind'a procesului internu alu vietiei. Colórea ei, intenderea, elasticitatea, temperatur'a, flecsibilitatea, netedimea, molimea si grasimea ei, preste totu tonulu ei ne este simptoma despre procesulu vitale in trena. De aceea, pentrucá se ne potemu folosi de cele díse pana acumu, avemu se ecsaminamu si semnele, pe care ni le infatioséza pielea sanetósa la omu. Intre acelea se numera cu totu dreptulu caldur'a ei asemenea (proportionata, uniforma). Acestu singuru semnu inse nu este de ajunsu, pentrucá pielea póte fi caldurósa si totusi bolnava. Mai mare temeiu punemu pe colórea ei. Fiendu-cá pe sub pele cerculéza necontenitu una cantitate órecare de sange, asia ea are se fia rosieteca, éra nu rosia. Pelea albía, fia oricátu de placuta, mai alesu la femei, nu este sanetósa. Alu treilea semnu este elasticitatea. Pelea prinsa cu degetele si ridicata in susu, apoi lasata, are se'si ia de locu positiunea de mai inainte, éra nu se se incretiésca. In partile mai carnóse se fia greu de prinsu, se fia óresicumu plina. Pelea are se fia si aburósa. Inse pelea aburósa nu este umeda, asudata, cà-ci acésta ori unde s'ar arata, nu ar fi sanetósa. In fine pielea se fia incovoiósa (mładiósa), móle, neteda cá bisonulu.

(Va urma).

Comitele Nicolae Bethlen cancelariu si cronicariu.

Acestu barbatu de statu sí totu-odata unulu din cei mai buni cronicari ai Transilvaniei, si-a descrisu elu insusi viéti'a sa pe largu, inse asia, cà intretiesu in aceea una suma considerabile de fapte si evenimente, a caroru parte mare merita se ocupe locu de frunte in istori'a Transilvaniei.

Nicolae Bethlen s'a nascutu in comun'a Boi, in

comitatulu Cetatei-de-balta in 1. Sept. 1642. Tata-seu a fostu Ioanu Bethlen, consiliariu sí cancelariu alu tierei, cunoscutu sí cá scriitoriu, precumu vomu vedea mai tardú, candu vomu impartasi estrase din una parte a istoriiloru lui, éra mam'a lui Nicolae a fostu Varvór'a, fiic'a unui negutiatoriu anume Nicolae Oradianu, carele de fric'a turciloru fugise dela Oradea la Clusiu impreuna cu tata-seu, éra in dílele principelui Gavriilu Bethlen (1613—1629) ajunsese liferantu alu curtei si primariu alu orasiului sí isi castigase titlu de „generosus.“ Acelu Nicolae Oradianu se facuse calvinu, pentrucá in acelea tempuri era tare la moda, a'si schimba confesiunea religiósá dupa a domnitoriului sí dupa a boieriloru de frunte; asia urmà, cà comercianti, profesionisti si toti onoratorii nu mai cautá „ce díce pop'a,“ càtu mai vírtosu ce facu boierii sí curtea. Amu vediutu inse din alte documente, cà tocma sí dintre membrii clerului romanescu trecea multi la calvinia.

Strabunulu lui Nicolae Bethlen a fostu Lupulu Bethlen, in tempulu seu generariu en chef (mare spatariu) preste óstea Transilvaniei, consiliariu sí comite supremu in Cetate-de-balta.

Nicolae Bethlen a fostu intre contemporanii sei unulu din barbatii cei mai invetiati in patri'a sa; acésta inse a sí fostu un'a din cauzele principali, pentru care elu fórte raru se potea cointielege cu ceilalti compatrioti ai sei; Bethlen inca se nascuse prea curendu pentru tempulu seu, de aceea contemporanii sei séu nu'lu intielegea de locu, séu nu voiá se'lu intieléga; de aici multime de persecutiuni asupra lui, pana ce in fine ajunse si in captivitate nemtiésca la Vien'a, unde sí mori in a. 1716.

Nicolae Bethlen caletorise multu in tieri straine. ceea ce pe acelea tempuri tocma si pentru unu fiu de magnatu era una raritate mare. In Maiu 1661 ilu trimise tata-seu mai antaiu la Vien'a, unde se infatiasia la episcopulu ungurescu Szelepcsényi, despre care insemna cà era fórte betívu. Dela Vien'a in Iuliu ajunse la — Heidelberg, unde a studiatu aprópe unu anu, éra apoi a trecut u la Ultraiectu (Utrecht) in Oland'a si de acolo mai tardú la Laida spre a'si continua studiale. Dupa aceea Bethlen trecu sí la Angli'a, se intórse la Franci'a, se petrecendu cevasi in Parisu, acolo principele Turenne ii dede una epistola secreta a regelui, adresata lui Apaffi, sí rogà pe junele Bethlen, cá se o aduca càtu se póte mai curendu. Asia Nic. Bethlen manecà din Parisu in 24. Aprile 1664, apoi trecendu pe la Valenciennes, Bruxelles, Antverp'a, Amsterdamu, Oldenburg, Brem'a, Hamburg, Berolinu, Vratislavi'a (Breslau) si de acolo in Ungari'a, ajunse abia in 9. Iuniu, adeca in 46 de díle la Alb'a-Iulia in Transilvani'a. Cu tóte acestea caletori'a pe distanti'a aratata, facuta numai in 46 de díle trecu de una raritate din cele mai mari.

In an. 1665 Nic. Bethlen facu alta caletoria la Veneti'a. In an. 1666 a mersu cu Mich. Teleki in missiune secreta la Ungari'a, spre a negociá cu betí-

vulu Stefanu Tökölyi, cu palatinulu Franciscu Vese-lényi sî cu alti mai multi magnati unguresci malcon-tenti, carii iritati prin persecutiunile religiöse sî prin alte calcari de drepturi, care urmá un'a dupa alt'a, se consultá inca de atunci, cá se delature pe Leo-poldu I. sî se supuna Ungari'a intréga suzeranitatei turcesci. Inse despre acestea vedi istori'a scrisa de tatalu lui Nicolae, adeca de cancelariulu Ioanu Bethlen cumu sî tóte celelalte documente pastrate din acelea tempuri. Precumu Mich. Cserei, asia si Nic. Bethlen adeveréza, cá magnatii contemporani ai sei era be-tívi preste tóta intipuirea; asia intre altele spune den-sulu, cá mai bine de óptu díle cátu remase elu cu Teleki in Késmárk la Stefanu Tökölyi, venindu a-colo multi boieri invitati de acesta, isi petrecura nu-mai in ospetie si betii cu dílele intregi, încátu neci-unulu nu remanea sobriu, cà-ci bea neinctatu. Totu camu asemenea betii se facura sî la palatinulu Vese-lényi. Acestu vitiu scàrnavu carele domnise la boierii sî onoratorii acestoru tieri, merita se fia consideratu prea deaprópe, din cauza cá elu a influentiatu desti-nele tieriloru si ale poporului in modu decisivu. Ari-stocrati'a ungaro-transilvana avea a face cu spahiii sî cu ienicerii turciloru, carii cu singur'a exceptiune de unii sultani sî de câte unu pasia, nu se inbetá de locu, pentrucà beutur'a betíva le era oprita prin legea mohamedana. Dintre nemti inca bea multi cá cepulu, dara ei in tíer'a loru nu prea au vinu, ci bere multa, apoi alt'a e betí'a de vinu sî cu totulu alt'a de bere. Vinarsulu pe atunci abia era cunos-cutu din nume, cá medicina. Acumu se ne represen-tamu in mentea nóstra, de ecs. duóe armate fatia in fatia, una comandata de oficiari si generali bine nu-triti, inse toti sobrii, éra alt'a de altii, carii toti pe-trecusera tóta nóptea in betii desfrenate. Totu ase-menea se ne representamu consiliulu lui Apaffi constatoriu din 10—12 membrii, morti de beti, consul-tandu despre afacerile cele mai grele sî cele mai de-licate ale tieriei. Éca pentru ce apretiamu noi atátu de multu informatiunile cronicariloru in punctulu acesta.

Petrecèndu Nic. Bethlen in diferite tienuturi ale Ungariei, a amblatu sî la petítu, inse necairi nu i s'a nemeritu. Tata-seu ii pusese una conditiune, cá a-deca voindu a se insura, neci decumu se nu ia ca-tolica sî neci unitariana (sociniana). Intr'aceea junele Nic. Bethlen isi pusese ochii pe fiic'a lui Dragiceanu Cantacusin, „carele era unulu din cei mai mari boieri in Munteni'a;“ o-ar fi sî luat, inse mam'a vi-trega a lui prin intrigele sale 'lu instrainà de catra acea romana, care lui ii placuse. (Insemnamu, cá pana la inceputulu vécului alu 18-lea se mai inchiaia unele casatorii intre familii boieresci din Transilvani'a si altele din Munteni'a, cu càta fericire? nu se prea spune). In fine dupa multe amblete N. Bethlen luà de soçia in Iuniu 1668 pe Ilén'a fiic'a lui Stefanu Kún, proprietariu secuui din Osdola (Trei-scaune). Pe acea soçia o perdù in 3. Dec. 1685 in etate nu-mai de 33 de ani. La acestu anu scrie Bethlen, cá

precumu soçi'a lui a intratu in mormentu, asia din acelu anu inainte s'a inmormentatu sî pacea Tran-silvaniei. Puçinu dupa aceea, adeca in 1686 N. B. éra si se casatori cu Iuli'a Rhedei, fetitia pe rangu, inse orfana sî saraca, tienuta de sufletu de consan-genii ei. Prunci avù dela ambele neveste, din cro-nicele lui inse ru ese curatu, càti 'iau remasu in viétia.

Amu aieptatu mai susu, cá Nicolae Bethlen era fórte multu persecutatu sî denunciatu atátu la Mich. Apaffi pre cátu a domnitu acela, cátu sî dupa mórtea lui la nemti de catra colegii sei; anume Georgie Bánffi, Stefanu Apor sî verii sei Alecsie sî Grigorie Bethlen nu'lu potea suferi; intru asemenea Ioanu Sa-sulu, adeca comitele sasescu se încercá se'i faca totu feliulu de rele, éra anume pe cumplitulu generariu Rabutin ilu iritasera fórte asupra lui.

Ur'a sî ostilitatile care domnea pe atunci intre boierii tieriei, sunt descise in Nicolae Bethlen in mai multe parti ale memorialeloru sale cu coleri vii; tira-ni'a, brutalitatile sî stupiditatea loru asemenea. Vedi inse mai virtosu in tom. I. pag. 224—225, apoi 239, 253, 402, unde vorbesce si despre poltroneri'a secu-i-lorú cá ostasi; éra la pag. 416 Bethlen suspina scri-endu: „De aici se invetie fiacare lectoriu, ce sunt judecatile transilvane, unde principele sî boierii sub nume de judecatori adesea sunt si acusatori, si mar-tori, si ecsecutori.“ La pag. 428 se descriu hotiile cele mari la tesaurulu tieriei. La pag. 443 se insemna, cá Ladislau Székely sî Stefanu Naláczi scrisesera de-spre cancelariulu Ioanu Bethlen si despre acestu fiu alu seu Nicolae: „Canis pater, canis filius,“ adeca cane este tata-seu, cane si fiu-seu. Acésta se in-templá, pre candu boierii au fostu decisu a pierde pe orgoliosulu magnatu secuiescu Pavelu Béldi si pe acesti duoi Bethlen.

In 23. Aprile 1676 sér'a pe la 8 óre Nicolae Bethlen denunciatu cá compromisu in caus'a lui P. Béldi fu arestatu in Fagarasiu si detienutu in carcere pana in 31. Martiu 1677. La pag. 478 Nic. Bethlen asemenea starea de atunci a Transilvaniei cu Sodom'a sî recunósce, cá blastematiile comise in dílele lui M. Apaffi au preparatu caderea tieriei sub domni'a nem-tilorú.

La pag. 471 se vorbesce despre una cértá a lui Nalátzi cu Dionisiu Bánffi, cu care oca siune acesta insultà pe Nalátzi dicèndu'i: Mei valache betranu, ce minti cá una visla (cane)?*

La pag. 498 se arata, cá in Maiu 1679 cu oca-siunea dietei din Fagarasiu si in urm'a incarcerarei magnatului Kapi s'au mai arestatu siese magnati, dintre carii inse numai Ioanu Haller fusese omu cumu se cade, éra ceilalti au fostu nisce tirani, adulteri, be-tívi, porci-de-cane. Pavelu Béldi si nevasta-sa inca era blastemati. — Mich. Teleki bate pe unu sierbi-toriu alu seu cu trei sute de betie (pag. 506). Acelasi

*) Mit hazudozól mint egy visla, vén oláh? Cà-ci Nalátzi inca era romanu calvinitu.

M. Teleki voiesce se pérda pe Emericu Tökölyi cu veninu, acesta inse descopere atentatulu si apuca corpus delicti, adeca veninulu (Part. XII. pag. 520).

Dupa Nic. Bethlen, faimosulu iesuitu pater Antidius Dunod, acelu omu misteriosu alu cabinetulu Vienei, vení mai antaiu la an. 1685. Totu in acelu anu díse elu catra boierii adunati, memorabilele cuvente misteriose: „S'au facutu cesiune despre voi spre perirea vóstra; ci Mai. sacra c. r. ve va protege si fara voi'a vóstra parintiesce. Este in interesulu vostru, cá se ve confederati strinsu cu principii Moldaviei si Valachiei si se cereti protectiunea Mai. sale.*)“

In tomulu II. partea XIII. dela pag. 21 inainte se afla date fórte interesante despre geneasa diplomei leopoldine, care apoi dela 1692 incóce se facuse Magna Charta Transilvaniei, violata inse de nenumerate-ori. Prim'a deputatiune trimisa la Vien'a in caus'a diplomei la 1685, adeca totu in anulu, in care venise si pop'a Dunod incóce, a constatu din boierii Ioanu Haller, Sigismundu Pernyeszi, Michailu Inczédi si sasulu Mat. Miles. Atátu pe acestia, càtu si pe membrii de atunci ai consiliulu tierei Nicolae Bethlen ii descrie cá pe nisce ignoranti. Cu tóte acestea prim'a diploma, carea esise numai in 9 puncte, ar fi fostu pentru tíera multu mai buna si mai salutará, decátu totu ce a esitu mai tardú in cestiunea definirei si stabilirei dreptulu publicu alu Transilvaniei. In vér'a anulu 1686, pre candu guer'a decurgea si tíer'a era ocupata de nemti, boierii se certá barbatesce asupra coprinsulu diplomei. Aici apoi Nic. Bethlen, cá unulu care fusese membru alu comisiunei insarcinate cu ecsaminarea diplomei, serie cu mare amaratiune, cà boierii tierei au respinsu acea diploma din 1686, nu de fric'a turciloru, carii apucasera a fi batuti reu la càteva locuri, ci din cauza cà era desmentati si mituiti de agentii diplomatici ai regelui Franciei Ludovicu XIV, carii se apropiasera de Transilvani'a prin Poloni'a. La pag. 42 fiendu vorba despre apararea Sibiului, Nic. Bethlen insémna, cà elu cu romanii din garnisóna se intielegea romanesce si i comandá romanesce, éra romanii respundea: „Bucurosu Dómne, asia voiú face.“ (Acestea cuvente sunt scrise sí la Bethlen romanesce).

Vediendu Nic. Bethlen, cà neci independenti'a, neci neutralitatea Transilvaniei nu mai póte fi aparata si sustienuta, in a. 1688 se adresá catra imperatulu Leopoldu I. cu memorialulu seu titlatu Moribunda Transilvania etc. (Vedi mai la vale.)

Intre anii 1685 et 1686 Bethlen inca fusese la Vien'a, in a. 1689 inse fu trimisu inadinsu in caus'a diplomei si se reintórse de acolo numai in Nov. 1690. Cu acea ocasiune Bethlen inca fu ametítu prin bar-

*) Cuventele lui Dunod: Cessio de vobis facta est vobis exitialis; sed sua s. c. r. majestas nolentes volentes paterne protegit. E re vestra est vobis (sic) cum principibus Moldaviae et Valachiae arcto foedere jungi et suae Majestatis protectionem implorare. — Se latise adeca una fama, cá si cumu turcii aru fi voitu se dea Transilvani'a poloniloru.

batii de statu ai Austriei cu functiuni inalte, cu promisiuni de bani, dominiuri, ba 'i promisera pana si functiunea de voivodu alu tierei pe viétia (pag. 110 pana la 122). Intre acestea cartile se amestecara cu totulu altumentrea. N. Bethlen fu delaturatu; despre restaurarea vechiulu voivodatu alu tierei nu mai fu vorba, pentrucà cabinetulu Vienei se decise pentru forma de regimu colegiala, adeca unu guberniu cu gubernatoriu in frunte, éra in functiunea de gubernatoriu dupa mórtea lui Apaffi fu inaintatu junele Georgie Bánffi in etate numai de 28 de ani. Tatalu acestuia 'si perduse capulu mai multu din cauza, cà elu tienuse cu Austri'a; érá deci lucru firescu, cá fiu-seu, de sí inca teneru, de sí calvinu, éra nu catolicu, se fia remuneratu in modulu acesta. Din acelu tempu inainte positiunea lui Nic. Bethlen in functiunea sa de cancelariu alu tierei devení totu mai grea, totu mai critica, frecarile intre densulu si intre ceilalti boierii ai tierei, éra mai alesu intre elu de una, intre Georgie Bánffi, Stefanu Apor si alti càtiva de alta parte, totu mai multe si mai inversiunate. De aici vene apoi, cà Nic. Bethlen dupa caderea se crutia sí mai puçinu pe adversarii sí pe inemicii sei, prin urmare preste càte scrisese in tomu I., enumera cá sí Cserei, tóte vitiurile, crimele, tiraniile, mintiunile, prodiitiunile si alte spurcatiuni ale loru, cu femei cu totu pentrucà posteritatea se le cunósca bine. In acestu respectu partile XX. pana la XXIV. din tom. II. alu memorialeloru lui Nic. Bethlen dau una lectura din cele mai interesante. Dupa venirea iesutiloru in tíera positiunea lui Nicolae Bethlen cá reformatu zelosu devenise sí mai grea. Cei dintaii iesuiti carii venira in tíera pe la an. 1693 spre a intreprinde pe fatia propagand'a loru religiósa si totu-una-data politica, au fostu trei insi, anume Landel, Vizkeleti si Gavriilu Hevenesi, adeca unu némtiu sí duoi magiari. Georgie Bánffi gubernatoriulu de sí calvinu, favorá pe iesuiti, din care cauza elu a sí cadíutu in prepusu cà ar cugeta se tréca la catolicismu. (In dílele nóstre famili'a Bánffi intréga este catolica.) Mich. Teleki inca incepuse a cocheta cu iesuitii, éra de alta parte orgoliulu, trufi'a lui ajunsese asia de parte, in càtu incepuse a bate, a ciomagí si pe boierii fruntasi, cá si pe sierbitorii sei.

Istori'a alegerei, instalarei, apoi a casatoriei lui Mich. Apaffi II., apoi scóterea acestuia din tíera si detienerea lui impreuna cu nefericit'a sa soçia in Vien'a, se póte rectifica (corregge) prea bine dupa acestu cronicariu.

La pag. 266—267 Nic. Bethlen face una confessiune din cele mai desperate; elu adeca ajunge la convictiunea, cà ei toti nu merita se poséda si se guberne Transilvani'a, pentrucà toti fara esceptiune sunt ómeni de nimicu.

In a. 1704 vediendu Nic. Bethlen, cà patri'a sa incepuse a innota in sange, alunecà a compune unu memorialu titlatu Porumbulu lui Noe portatoriu

alu ramurei de oliva*), despre care vorbesce si cronicariulu Mich. Cserei. Simburele acelu memorialu este:

1. Mai bine de trei sute de ani imperiulu resaritenu si celu apusenú se batura in Ungari'a din caus'a Ungariei, fara cá se o póta tiené séu unulu séu altulu intréga; asia pe paretele palatului regescu din Buda stà: Mene, Mene Tekel Apharsin, adeca s'a impartitu domni'a ta intre turci si nemti.

2. Este bine sciutu, cá inainte camu cu una suta cincidiece de ani Transilvani'a s'a supusu protectiunei turcesci cu invointi'a imperatului Ferdinandu si a celorlalti domnitori cristiani, pentruca acestia vediusera, cá situatiunea ei geografica face, cá se fia preste potentia apararea ei cu arme in contra turciloru si a tatariloru.

Asia atunci Transilvani'a cu un'a parte a Ungariei rupenduse de catra coron'a unгурésca, deveni tributaria la turci pana in a. 1688, in care curtea din Vien'a o a ocupatu cu garnisóne (praesidiumokkal elfoglalta), éra in an. 1690 dupa mórtea principelui Apaffi o a recuperatu (recuperálta) parte cu arme prin principele Ludovicus Badensis, parte prin diplom'a cea nóua data Transilvaniei, éra apoi in a. 1699 o a tienutu la man'a sa pe temeulu pazei de Carlovitiu.

3. Este asemenea sciutu fórte bine, cá de 150 de ani toti ómenii intiepti in Ungari'a si in Transilvani'a au tienutu la macsim'a de statu secreta (titkos és leg föbb ratio statusának), cá la unu fundamentu alu fericirei si libertatei acestoru tieri, cá Transilvani'a se fia supusa turciloru, éra Ungari'a nemtiloru, precumu s'a si intemlatu in adeveru. Totu acésta fusese si politic'a marelui principe alu Transilvaniei Gavriulu Bethlen, a primatelui Ungariei Petru Pázmán si a palatinului Nicolae Eszterházi, cá natiunea unгурésca trebue se remana desbinata, pentruca se póta fi libera; din causa cá ea sub regii sei neci-una-data nu a potutu petrece in pace, ci au traitu totudeauna in desbinare. Este numai spre binele intregéi crestinatati, a turciloru, éra mai de aprópe spre binele Moldovei, alu Munteniei, in parte si alu Poloniei. cá pe Ungari'a si Transilvani'a impreunate se nu le póta posiede nimeni, neci turcii, neci nemtii, neci unгурii, éra anume acestia nu, pentruca la ambele parti le-ar da de lucru si iar perde pe ei. Apoi fiendu-cà astadi**) tocma pentru acésta sunt aruncate sortile, asia dara eu (Bethlen) cu scopu de a evita noulu periculu propunu acestea:

Imperatulu Leopoldu I. se caute si se aléga unu principe june din una casa mare nemtiésca protestanta, carele se domnésca preste Transilvani'a si preste partile Ungariei tienute odenióra de principii Transilvaniei Bocskai si G. Bethlen, éra apoi acestu principe se ia de sočia pe una domnisióra archiducesa de Habsburg.

Innoinduse pacea cu turcii, Transilvani'a se remana tributaria pórtéi otomane cu 15 mii galbini si totu cu atata imperatului Romaniloru. Neci una din cele duóe imperatii se nu póta adaoge acelu tributulu annuale, si neci se póta tiené garnisóne in Transilvani'a, cu atatu mai puçinu se o póta ocupa vreunadata. Ambii imperati se confirme pe principe cu diplome.

Morindu principele Transilvaniei, successoriulu seu se ia feudu (semnu alu dependentiei) totudeauna dela imperatulu Romaniloru, séu dela regele Ungariei, pre cátu tempu in Ungari'a va domni cas'a austriaca.

Hotarale Transilvaniei de catra imperiulu turcescu se remana asia, precumu s'au stabilitu acelea in pacea dela Carlovitiu.

Principele Transilvaniei se nu se póta confederá cu neci una potere spre a porta guera in contra casei austriace, sub pedépsa de a'si perde tronulu. Legile politice si religióse ale Transilvaniei se remana cumu au fostu sub Gav. Bethlen.

Cá garanti si arbitrii in favórea Transilvaniei se fia recunoscuti regii Angliei, Svetiei, Daniei, Prusiei.

Principele Transilvaniei se fia oblegatu a da imperatului Romaniloru ajutoriu 1 miie calareti si 1 miie pedestrasi, neci-odata inse asupra turciloru si neci in vreo guera religiósa.

In guerele cu turcii Transilvani'a se remana absolutu neutrala.

Principele se invetie unгурesce si tóta curtea lui se fia unгурésca, dara nu cumuva se ia vreodata de sočia pe vrenna unгурóica, séu ardeléna, neci din casa privata. Elu se remana in legea reformata.

La punctu 18 intre alte oblegamente ale principelui tieréi pune si acésta:

A bárdolatlan tudatlan magyar nemzetet mind a politiai mind az oeconomiai dolgokban reformálja és excolálja; adeca: pe natiunea magiara necioplita (necultivata) si lipsita de invetiatura, se o reformeze si cultivate atátu in afacerile politice*), cátu si economice.

(Vedi acestu actu intregu publicatu la finea memorialeloru lui N. Bethlen part. II. pag 396—415.)

Pentru acestu memorialu, séu mai bine cu pretestu luatú din acelasi, generariulu Rabutin in cointielegere cu guberniulu tieréi demandà arestarea lui Nic. Bethlen, a cancelariului tieréi. In 19. Iuniu 1704 nóptea intre 10 si 11 óre consiliariulu Stef. Haller din partea guberniului, Acton secretariulu lui Rabutin in numele acestuia, calcandu locuinti'a lui Bethlen, ilu dechiarara de arestatu cá pe unu criminalu de lesamaiestate, in adeveru inse, pentruca acelu singuru ardelénu la incrucea una multime de planuri ale loru secrete.

Intre appendicile publicate la finea tomului II. alu memorialeloru lui Bethlen la pag. 416—432 se vede si una suplica a lui adresata guberniului din

*) Olajágot viselő Noé galambja.

**) In 1704.

*) Cronicarii betrani sub cuventulu latinescu politia intielegu politic'a si administratiunea politica.

prinsóre cu dat'a din 28. Iuniu 1704 formulata in 12 puncte, prin care densulu voiesce a proba innocentia sa, nedreptatea ce i se face si cere a fi tractatu in conformitate cu legile tiei fara neci una abatere. Nu a fostu ascultat, ci ilu tienura la Sibiu in captivitate pana in 1. Maiu 1708, in care dî apoi ilu pornira catra Vien'a; ilu dusera inse prin Slavonia, Croati'a, Stiri'a, éra anume la Esecu ilu tienura cinci septemani, si asia in Vien'a ajunse numai in 18. Iuliu. Acolo nemtii nu'lu inchisera in temnitia puturosa, precumu o patise in Transilvani'a sub Apaffi sí aduo'a óra sub Rabutin, ci 'i detera voia a'si lua locuintia pe spesele sale, numai càtu acolo 'lu pazea in curte si in tenda càte trei soldati sí unu gefreiter, éra unu agentu (politianu?) anume Tarczali trebuea se locúesca si se mance cu elu. In acea prinsóre petrecù cancelariulu comite Nicolae Bethlen pana in 1716, Octobre 2., in care dî a repausatu.

In an. 1687 Nic. Bethlen mai scrisese unu memorialu titlatu: *Moribunda Transilvania ad pedes augusti imperatoris Leopoldi proiecta, adeca: Transilvani'a moribunda, aruncata la pitiórele augustului imperatu Leopoldu.*

Scopulu acelu memorandu fusese, cá curtea Vienei se inbiie din nou pe ardeleni cu diplom'a oferita loru in an. 1685, atunci inse refusata nebunesce de catra aristocrati'a fruntasia, din care cauza N. Bethlen 'i numise ignoranti si hebeuci infricosiati, precumu 'au si fostu in adeveru. Intr'aceea pentru acelu memorandu nu i se intemplà nimicu. Acea diploma fórte memorabila din 1685 se afla in estrasu latinescu la Bethlen partea II. pag. 21 et 22, éra intréga se descoperi mai tardíu, dupa care o traduse sí Lad. Kóvári sí o publicà in istori'a sa.

Memorialele lui N. Bethlen aru meritá se ajunga sí la cunoscenti'a publicului romanescu. Nic. Bethlen adeca in multe lucruri este informatu multu mai bine si decàtu contemporanulu seu Mich. Cserej, sí decàtu ori-care altulu din càti au scrisu pe urm'a tata-seu despre lucrurile Transilvaniei din tempulu lui Mich. Apaffi si alu lui Leopoldu I. Unii istorici magiari din dílele nóstre sustienu, cá N. Bethlen ar fi scrisu prea cu patima despre colegii sei sí mai anume despre Georgie Bánffy si Stefanu Apor. Concedemu si noi acésta, ba judecandu dupa natur'a omenésca insoçita de atatea patime credemu, cá mai virtosu in una epocha de crisa suprema, precumu era si aceea dintre anii 1680—1712 pentru patri'a nóstra, abia se potea scrie in altu stilu, tonu si maniera. Inse istoriculu nepartinitoriu va sci se desbrace intemplantile, faptele complinite, de patimele in care se infatiosieza acelea. Nic. Bethlen inca a consemnatu sí pastratu una suma de evenimente publice, cumu si fapte particulare, adeverite atàtu prin documente autentice, càtu sí prin marturisirea altoru contemporani de ai sei. Despre poporulu romanescu cá poporu, cá natiune, Nic. Bethlen vorbesce raru sí atunci inca séu cu compatimire, séu sí cu desprețiu; ci nu se

cuvene a uita, cà elu inca era aristocratu, cumu sí cà chiaru despre cast'a sa aristocratica sí despre seculi neci-decumu nu scrie cu mai puçina crutiare, ceea ce alti cronicari unguresci facu tocma din contra.

Bibliograficu.

CURSU ELEMENTARIU DE ANTROPOLOGIA si de medicin'a popularia practica.

(Fine).

Cuventulu: Gustu esprima o facultate. Acésta facultate constituéza unulu din cele cinci simtiuri ale nóstre. Ea ne pune in stare de a apretui. . . Ce? Limb'a latina si francesa o va díce indata. — Latin'a are cuventulu sapor, si frances'a saveur. Dara ce e acea sapor séu saveur? Acést'a e cualitate inherenta substantieloru, care face cà ele sunt sapide (gustóse), séu care lipsindu'i, le face insapide (negustóse). Care sunt cuventele ce limb'a romana posedéza spre a traduce acestu substantivu si acestu adjectivu? Asemene nu esista.

Adjectivulu mirositoriu arata o cualitate (insuire), ér pe de alta parte elu insemnéza si o facultate. Asia dar se díce: Nasulu este organulu mirositoru; nu mai puçinu se díce: Unu trupu bine, reu mirositoru!

Cuventele: Cópsa, flueru, pitioru si alte asemene sunt nesce termine prea multu inesacte spre a putea gasi locu intr'o carte, unde fiacare cuventu insemnandu unu obiectu specialu, trebue se'si aiba espre siunea sa esacta. Asia dar, déca se traduce prin cuventulu pitioru partea aceea, care se intinde dela genuchiu pana in josu, apoi ce nume se se dea óre acelei parti de totu inferióre, care se rézema pe pamentu, ce francesii o numescu pied, si latinii pes? Déca partea acésta din urma e tradusa prin totu acestu cuventu pitioru, apoi nu mai remane vreunu cuventu spre a esprima partea superióra, numita crus latinesce, si jambe frantiozesce; cà-ci cuventulu flueru, insemnéza osulu celu mai mare din cele dóue, alu partii membrului inferioru.

Cuventulu: Veninu, ce de ordinariu se intrebuintiéza spre a esprima licuidulu celu verde, galbiu si amaru, secretatu din ficatu, déca se consideréza etimologi'a lui cea latina venenum, este o espre siune din cele mai improprie. A trebuitu cá se o reservesu, precumu si adjectivulu ei veninosu, spre a traduce cuventele francese: venin, venimeux, vénéneux, din care cei dintaiu se aplica la licuidulu acela, care face asia de periclósa musicatur'a unoru sierpi; ér celu alu doilea se aplica si la acele animale si plante, precumu si la fructele ce potu produce otravirea etc.

Cuventulu: Lovitura insemnéza actiunea (fapt'a) de a lovi séu de a fi lovit; precumu batai'a aceea de a bate séu de a fi batutu. Resultatulu inse alu unei lovituri, alu unei batai, modificatiunile in-

cercate pe partile lovite, in a loru conformatia, a loru tiesatura, potu se fia óre traduse prin totu acestu cuventu? Vinetiél'a insemnéza numai unu simptomu alu acestei afectiuni, ce se numesce latinesce contusio.

Asi putea se mai imultiescu numerulu acestoru citatiuni. Credu inse, cà ele sunt destule, spre justificarea acelu de mai susu díse despre insuficienti'a limbei romane in starea ei actuala, spre a esprima termine si idee scientifique. A trebuitu dar cá se cautu intr'o alta limba cuventele ce 'mi lipsiea. Nu potému se me adresezu mai bine decâtu la latin'a, mum'a limbei romane. Acést'a inse nu amu facut'o, decâtu dupace amu consultatu pe judecatorii competenti, si dupace amu capatatu a loru aprobare; cà-ci nu mi se cuvine dar se fiu socotitu de a introduce neologismi intr'o limba ce nu e a mea. De acea amu dísu: Saporu, femoru, cruru, olfactiune, odorant, iritantu, contusiune, febra etc. Sperezu, cà mi se voru ertá aceste cercari, care 'mi erau poruncite de imposibilitatea in care me aflám, de a intrebuintá nescce cuvente care se traduca intr'unu chipu ecsactu aceea ce voiamu a díce. cercari fara care, tóte, atátu in lectiunile mele, càtu si in cartea acést'a, n'aru fi fostu decâtu confusiune si intunecare.

Citindu acésta carte se va socoti póte, cà eu nu m'amu marginitu cu notiuni curatu elementarie, si cà m'amu datu câte odata, cu prea departata patrundere, in domni'a scientiei; si cà, prin urmare, cuprinderea uvragiului nu respunde la titlu. O marturisescu. Trebue inse se dícu aici resónele ce m'au imbietu de a urma in asia feliu.

„Cine póte celu mai multu, póte si celu mai puțin,“ díce proverbulu. Departe de mine pretenti'a de a me pune cá profesoriu pe langa colegii mei; ér déca medicii insarcinati de a face unu cursu de medicina, in diversele seminarii ale principatelu, bine voescu, séu credu de a putea a se servi cu cartea mea, le va fi pururea la indemana de a alege intrensa, precumu amu facutu si eu, adaogéndu aceea ce voru socoti de necesariu si lapedandu aceea ce li s'ar para de prisosu. Intindiendu-me camu mai multu, pe càtu me érta titlulu acestui uvrage, amu vrutu, in cerculu in care eramu marginitu, a face dintrensa unu feliu de memento pentru acei ce aru voi se 'si aduca aminte órecare detaliuri ce se uita asia de graba, candu cineva se da la practic'a medicala; si pentru acei, afara de colegii mei, carii aru voi se aiba notiuni camu mai pre large despre unele fenomene ale organisatiunei umane si despre schimbarile ce 'i aduce ból'a, se le punu la indemana de a gasi cu usiurintia in acésta prescurtare acea ce adesu i ar fi cu neputintia de a gasi in uvrage speciali si de condeiu intinsu.

Càtu pentru valórea cartiei ce inchinu astadi publicului, eu nu 'mi facu nici o ilusie despre defectuositatele si despre lipsurile ce ea póte si chiaru cà trebue neaparatu se aiba. N'amu lucratu pentru inaintarea scientiei; numai in cerculu celu strimtu ce

mi s'a impusu, amu cautatu de a cuprinde cu cea mai mare ecsactitate si luciditate tóte ce amu socotitu de necesitate se scia elevii, carora ea este destinata.

Amu lucratu cu consciintia si in tóta mesur'a cunosciintieloru mele. O repetézu inse inca odata, departe sunt de a socoti uvrageulu meu scutitu, nu voiu díce de eróre materiale, dar de acele inesactitati, ce nu e totudeauna datu chiaru atentiuni celei mai serióse de a le evita. Pe langa tóte, voiu primi cu recunosciintia criticele cele serióse ce se va bine voi a-mi adresá.

Inainte de a terminá, nu voiescu se uita aici de a esprima multiamirile mele cele mai sincere colegului meu dn. dr. Colinu, care m'a feritu de unu mare embarasu, punendu la amea dispositiune, pentru cursulu meu de antropologie, magnificulu seu atlasu de anatomie, coloratu, in optu volume in folio. Cà-ci fara de unu asemene, trebue s'o dícu, mi-ar fi fostu mai cu neputintia de a preda lectiunile mele cu unu óre care folosu pentru elevi. Acést'a e unu adevratu sacrificiu ce a binevoitu a face; pentrucà acestu uvrage este unulu dintr'acele, carii, din caus'a valórei loru celei mare, nu se lasa de ordinariu in mani straine. Asemenea n'asi prea putea si chiaru n'asi voi in viitoriu se abusezu de prea bun'a indatorire a dsale. De acea, socotu de o necesitate absoluta, déca gubernulu voiesce cá elevii se traga folóse serióse de invatiatur'a ce mi s'a incredintiatu, si cá se'si completeze opulu inceputu, se aduca dela Parisu, unu cadavru elasticu de dn. dr. Auzoux, de marime naturala. Fara de o asemene nu se póte face unu cursu de antropologie si fara acestu din urma nu este prin urmare posibilu de a predá unu cursu de medicina.

Iasi, 1864.

Dela societatea pentru cultur'a si literatur'a romana in Bucovin'a.

Conformu statuteloru reformate ale societatei, pe 10/22 Februariu a. c. se conschiamà adunarea gener. la Cernauti, dupace mai intaiu programulu adunarei subscrisu de ddni presiedente Georgiu Harmuzachi si secretariu M. Calinescu se impartise cu una luna mai inainte. Nu incape indoieála, cà Fóiea societatei romanesci din Bucovina va aduce tóte lucrurile acelei adunari; intr'aceea inse raportulu comitetului societatiei despre trebile si lucrarile sale in anul 1869 s'a publicatu, éra noi coprinsulu aceluasi in parte mare ilu aflaramu atátu de interesantu, in càtu ne tienemu de una datorintia prea placuta, a reproduce din elu pre càtu ne érta spatiulu, urmátóriele parti:

„Potrivitu cu indatorirea sa stabilita in § 20 p. 9 alu statuteloru celoru reformate ale societatiei pentru cultur'a si literatur'a romana in Bucovin'a, comitetulu supune prea onoratei adunari urmatoriulu raportu despre lucrarile sale din an. administr. 1869.

1. Mai înainte se aduce la cunoscința prea on. adunari schimbarea urmata in sinulu comitetului in privința funcțiunei de secretariu alu societatiei. Tre-cënduse din viatia demnulu, zelosulu si multu regretatulu secretariu dn. Leonu Popesculu dupa o indelungata suferința, se alese in loculu defunctulu, conformu cu § 19 alu statuteloru de secretariu alu societatiei dn. bibliotecariu si profesoriu gimnasialu M. Calinesculu, care primise acésta sarcina dejá cateva luni mai înainte pe tempulu congediului premergatoriului seu.

2. Inmultinduse de o parte trebuințele societatiei si necesitatea de mai multe incaperi, si neputendu comitetulu de alta parte lasá localitatile societatiei, dupa esirea dlui profesoriu I. Sbiera din locuința respectiva, fara priveghiare ulterioara, de óre ce se pastréza acolo tóta averea societatiei; precumu si pentru cá se 'i se inlesnéscă bibliotecariului purtarea trebiloru insarcinarii sale, cari devenira dejá impovarátorie, comitetulu a fostu nevoitu de a mai luá in chiria o odaja langa localitatile societatiei pentru locuința bibliotecariului.

2. Neputenduse pertratá proiectulu statuteloru modificate de comitetulu societatiei la adunarea gen. din 18. Fauru (2. Martie) 1869 din caus'a lipsei numerului membriloru recerutu de statute, § 33, comitetulu a decisu, conformu cu § 20 din statute, a se tiené pentru acésta afacere urgente adunare generale extraordinaria in Cernauti in $\frac{9}{20}$. Iuliu 1869. Fiendu acésta adunare destulu de numeroasa, dupa recerinti'a § 33 din statute, proiectulu statuteloru modificate s'a desbatutu si s'a primitu. Inaltulu gubernu ala tieriei le-au adevveratu din partea sa cu intimatulu din 9. Dec. 1869 Nr. 11688.

Conformu conclusului adunarei generale extraordinarie din $\frac{9}{20}$ Iuliu 1869, comitetulu s'a constituitu indata in temeiulu statuteloru celoru nóue, si au urmatu dupa aceste in lucrarile sale pana la asta adunare.

4. In privința loteriei publice, care se decise a se face in folosulu fondului societatiei, comitetulu a facutu pasii pregatitori, a alcatuitu planulu de sortire, a indrumatu cererea la ministeriulu finantieloru dinpreuna cu planulu combinatu, si a publicatu in „Fóea societatiei“ si unu apelu prealabilu catra publiculu romanu.

Indata dupa sosirea incuviintiarei legiuite dela ministeriu, comitetulu va pasi nemidiulocitu la efectuarea loteriei.

5. Comitetulu nu a perdutu din vedere conclusulu adunarei generale respective in privința moduriloru de a marí fondulu societatiei si s'a adresatu in dóue rînduri pe basa acestui conclusu deadreptulu catra acei membri ai societatiei, cari restéza cu contribuirile loru anuale. Intru càtu s'a efectuatu unu resultatu in privința acésta, se va aratá in partea finantiara a raportulu.

Comitetulu din partea sa s'a convinsu cu privire

la dorintiele esprimate in adunarea generale trecute in privința culegatoriloru, si numai puçinu cu privire la propriiele esperientie, precumu si fatia cu impregiararile din tiara, cá acestu institutu este de neaparata trebuința, si pentru acésta au denumitu 7 culegatori pentru cele 8 capitanate din tiara, si alti 11 pentru cele 12 protopresbiteriate, regulandu acestu institutu, cá se nu se mai arate neajunsurile cele de mai înainte si poftindu pe domnií alesi, in consideratiunea scopului generosu si nationalu, cá se binevoiescă a luá asupra'si sarcin'a acésta.

Danduse dejá concertulu stralucitu din anulu espratu in folosulu „Fundatiunei pumnulene,“ alte moduri afara de acele amintite nu s'au mai pututu in-trebuința pentru sporirea fondului.

6. Oplu „Manualu de armoni'a musicala,“ de dn. I. Vorobchieviciu s'a tiparitu in decursulu anului cu spesele societatiei, si dn. I. Sbiera este insarcinatu cu vendiarea oplu spre acoperirea speseloru facute, cu unu pretiu fórté moderatu, conformu scopului societatiei esprimatu in statute.

Ce se atinge de manuscrisulu „Albinaritul“ de dn. A. Savesculu, comitetulu s'a pusu in relatiune cu auctoriulu, éra oplu l'a datu unei comisiuni spre cercetare.

Manuscrisulu „Nunt'a tiaranésca“ si „Poesii populare“ de dn. S. Marianu s'au cercetatu de o comisiune si aprobanduse comitetulu a decisu de a se tipari amendóue manuscrisele pe spesele societatiei. In tempulu din urma inse auctoriulu recerandu-le spre ale completa, ele 'i s'au reintorsu.

In anulu trecutu s'a datu comitetului inca unu manuscrisu intitlatu: „Modelle caligrafice pentru scólele publice si private,“ de dn. Ioanu Litviniuc, carele cercetanduse si aprobanduse de catra o comisiune alésa din sinulu comitetului, acestu din urma a decisu de a le publicá pe spesele societatiei, si a indrumatu litografarea loru in Vien'a.

7. Stipendisti societatiei ddni D. Maghioru si E. Nedelcu urméza studiulu drepturiloru la universitatea din Vien'a, si implinindu dloru datorintiele luate asupra'si, li s'au asemnatu si mai departe stipendiile respective.

Stipendistulu Vladu, studente dela scól'a reale superioare din Cernauti, a luat stipendiulu pentru semestrulu I. alu anului scol. 1869, care in semestr. alu II. parasindu elu scól'a si neinfatiosinduse mai multu la comitetu, stipendiulu nu i s'au mai datu.

8. In decursulu anului trecutu sosira la comitetu mai multe cereri pentru acordarea de ajutórie. Comitetulu cu tóte plecarea sa de a sprijini talentele june, lipsite de midiolóce materiale, totusi nu potú satisfice toturoru cereriloru dupa dorintia, atátu cu privire la sum'a preliminarata, càtu si la veniturile cele debile inca ale societatiei.

Din sum'a preliminarata s'a datu dreptu ajutoriu dlui Dimitrie Maghioru stipendistu alu societatiei 40 fr. v. a., dlui Stef. Stefureacu, studente la universitatea din

Vien'a 21 fr. v. a., si dlui Gavr. Balénu, candidatu de profesura in Vien'a 39 fr. v. a.

9. Societatea literara-sociala „Romani'a“ din Vien'a s'a adresatu catra societatea nóstra, de a sprijini caús'a infintiarei catedrei de literatur'a si limb'a romana la universitatea din Vien'a, si in tempulu din urma ne sosí si o invitare analóga dela „Asociatiunea transilvana pentru literatur'a si cultur'a poporului romanu“ de a pasí in cointielegere cu acésta in caus'a amintita.

Comitetulu este patrunsu de ponderositatea si folosulu celu netagaduitu, ce va aduce asiediarea unei catedre de limb'a si literatur'a romana la universitatea din Vien'a si se va insoçi cu bucuria la toti pasii necesari pentru realisarea neintardiata a acestei dorintie comune a junimei studióse romane si a tuturor barbatiloru, caroru le zace la inima demnitatea, cultivarea si latirea limbei nationale.

Despre biblioteca.

Cu finea anului 1868 se aflau in biblioteca conformu inventariului si raportului din anulu trecut 961 de opuri in 953 de tomuri, 310 de fascióre si 16 tabele si mape, eara in decursulu anului 1869 au incursu 379 de opuri in 268 de tomuri, 203 de fascióre si 7 tabele si mape; deci se affá in biblioteca cu finea anului 1869 de totu 1340 de opuri in 1221 de tomuri, 513 de fascióre si 23 de tabele si mape.

Acésta sporire insemnata a bibliotecei s'au efectuatu parte prin cumpararea multoru carti in generalu dorite din literatur'a romana cu banii preliminati intr'acésta rubrica, si parte prin daruri generóse, cari s'au facutu si intr'acestu anu, bucuranduse si bibliotec'a societatiei de multa simpatia din partea romaniloru binevoitori.

Partea finantiara.

In an. 1869 s'au primitu la societate conformu statutelor mai multi membrii ordinari cu tacs'a annuala ordinaria, si pre dn. Nastasachi Basiota, proprietariu mare, cá membru, fundatoriu cu tacs'a de 100 de galbeni. La finea anului numerá societatea 16 membrii onorari, 17 membrii fundatori si 150 de membrii ordinari. Membrii ordinari au a plati pe unu anu sum'a de 1898 fr. v. a. si 6 galbeni.

In anulu acesta au incursu la societate urmátóriele daruri:

a)	Dela donisiór'a Eufros. de Popovicu	20 fr.	— cr.
b)	„ dn. Georgiu cav. de. Popovicu	18 „	— „
c)	„ comun'a Sinauti	17 „	70 „
d)	„ conventulu s. monastirei Putn'a	12 „	— „
e)	„ dna. baronés'a Mari'a Criste	— „	— „ 5 galb.
f)	„ „ Clementin'a de Catargiu	— „	— „ 2 „
g)	„ „ Rucsand'a de Zotta	10 „	— „
h)	„ domnis. Eugen'a de Zotta	10 „	— „
i)	Prin dn. Ioanu Sbiér'a	490 „	— „

Acesti generosi contribuitoari si binefacatori au dreptulu la cea mai caldurósa multiamita si la via recunoscintia a societatiei intregi.

Tabloulu averei, alu venituriloru si alu speseloru societatiei se infatiosieza precumu urméza:

I. Capitalulu si veniturile societatiei.

1.	Remas. casei din 1868	10.700 fr.	in obl.	353 fr.	47 cr.
2.	Dela binefacatori	— „	— „	577 „	70 „ 7 galb.
3.	Dela unu membru fund.	— „	— „	— „	— „ 100 „
4.	Dela membrii ordinari	— „	— „	1399 „	72 „
5.	Interesele fond. societatiei	— „	— „	521 „	61 „
6.	Venitulu inchir. unei odai	— „	— „	30 „	— „
7.	Unu restu din venitulul lui datu in an. 1868	— „	— „	30 „	— „
8.	Din vendiarea unoru carti si intrebuintiarea foiloru	— „	— „	71 „	28 „
9.	Obligatiuni cumparate	759 „	— „	— „	— „
Sum'a totala		11.450 fr.	in obl.	2983 fr.	78 cr. 107 galb.

II. Spesele societatiei.

	Preliminatu.	Chieltuita.
1.	Chiri'a casei	500 fr. — cr. 490 fr. — cr.
2.	Onorariulu secretariului	300 „ — „ 275 „ — „
3.	Salariulu servitoriului	144 „ — „ 144 „ — „
4.	Cumpararea si leg. cartil.	200 „ — „ 197 „ 79 „
5.	Diurnalele	200 „ — „ 195 „ 86 „
6.	Cancelari'a si diplómele	80 „ — „ 159 „ 12 „
7.	Cas'a de feru	180 „ — „ 180 „ — „
8.	Luminatulu	80 „ — „ 79 „ 10 „
9.	Incalditulu	80 „ — „ 71 „ 99 „
10.	Mobilatulu	60 „ — „ 69 „ 12 „
11.	Stipendii pentru 2 iuristi in Vien'a	400 „ — „ 400 „ — „
12.	Premii literarie	200 „ — „ — „ — „
13.	Subventiunea la redigerea „Fóiei societatiei“	300 „ — „ 300 „ — „
14.	Stipendiulu pentru stud. Vladu	50 „ — „ 25 „ — „
15.	Subventiuni pentru stud. la universitate	100 „ — „ 100 „ — „
16.	Remunerat. pentru propunerea istoriei nationale	200 „ — „ — „ — „
17.	Cumpararea obligatiun.	— „ — „ 5 „ 16 „ 98 galb.
18.	S'au schimbatu galbeni	— „ — „ — „ — „ 9 „
19.	Spese straordinarie	— „ — „ 25 „ 51 „
Sum'a totala		3074 fr. — cr. 2717 fr. 65 cr. 107 galb.

Fiindu sum'a totala a capitalulu si a venituriloru 11.450 „ obl. 2983 „ 78 „ 107 galb. Si subtragenduse spesele societatiei de — „ „ 2717 „ 65 „ 107 „

Remanu in cas'a societatiei 11.450 fr. obl. 266 fr. 13 cr. — galb.

Asia dara fondulu neatacaveru alu societatiei, care constá la finea an. 1868 in 10,700 fr. obl., numera acuma 11,450 fr. in obl. Elu s'au maritu deci cu 750 fr.; éra restantielemembriloru se urca la sum'a de 1996 fr. 6 galbeni.

Din tabloulu infatiosiatu alu speseloru se vede, cumucá sum'a preliminata pentru premii literarie si pentru istori'a nationala nu s'au chieltuitu, fiindu-cá nu s'au recerutu; éra de alta parte se vede, cumucá rubricile pentru mobilatu si pentru cancelaria s'au intrecutu si anume cea din urma cu suma insemnata, din cauza, cá in anulu acesta s'au tienutu dóue adunari generale si s'au tiparitu de mai multe ori statutele societatiei. In intregulu inse s'au tienutu comitetulu intre marginile preliminarului incuviintiatu.

Pentru cercetarea sameloru si scontrarea casei, comitetulu au compusu o comisiune din midiuloculu seu, carea i-au raportatu, cumucá tóte se afla in buna ordine.